

מעדני שבת

פרשת ואתחנן תשפ"ב

גליון ש"ב

— מעדנים על הפרשה בהלכה ובאגדה —

נערך בס"ד ע"י מתתיהו אליהו הכהן זילביגר

להכניס עצמו לחיוב מצוה

הטור (יר"ד שכ"ד) פוסק ע"פ הגמ' שאסור לעשות עיסתו פחות מכשיעור כדי להפקיע ממנו חיוב חלה. איתא בגמ' (ברכות ל"ה:) אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן משום רבי יהודה ברבי אלעאי בא וראה שלא כדורות הראשונים דורות האחרונים דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבן במעשר דורות האחרונים מכניסין פירותיהן דרך גגות דרך חצרות דרך קרפיות כדי לפטרן מן המעשר.

המאירי שם כתב שאסור להערים ולהכניסו דרך גגות וקרפיות כדי להפטר מן המעשר, בספר דרך אמונה (ביאור ההלכה הל' מעשר ד') מאריך בזה ומסיק שאינו איסור ממש אלא האיסור הוא ע"פ מה שכתוב בגמ' דבעידן ריתחא ענשינן אעשה על מה שלא הכניס עצמו לחיוב, ודוקא בחלה יש איסור גמור כיון שאין דרך לעשות עיסות קטנות כאלו וניכר שעשה בכוונה כדי להפקיע המצוה משא"כ כאן כשהכניס הפירות אין ניכר שום דבר על הפירות.

איתא בגמ' (קדושין ל"ג.) גבי מצות מפני שיבה תקום יכול יעצים עיניו מקמי דלימטיה זמן חיובא דכי מטא זמן חיובא הא לא חזי ליה דקאים מקמיה ת"ל תקום ויראת, מזה משמע דאף קודם שבא חיוב המצוה אינו רשאי לבקש תחבולה להפקיע עצמו.

הביאור הלכה (קכ"ח) מבאר מה שכתוב בשו"ע שכהן שאינו רוצה לעלות לדוכן יכול לצאת מבית המדרש ולא עובר כלום, זהו דוקא אם הוא מפני חולשא אבל בעלמא לא שפיר למעבד הכי שיבטל מצוה בחנם, ומביא ראייה מדברי הגמ' הנ"ל.

הרשב"ם (ב"ב צ"א.) מבאר שמה שאין יוצאין לחו"ל הוא משום שמפקיע עצמו מן המצות. וכעין זה בגמ' (ע"ז כ"א.) שאין להשכיר או למכור שדה בא"י לגוי כי בזה הוא מפקיע השדה ממצות מעשר.

וכעין זה מצינו גם בשו"ע (או"ח רמ"ח) דאין מפליגין בספינה פחות משלשה ימים קודם השבת, משום עונג שבת, שכל שלשה ימים הראשונים יש להם צער ובלבול ומפקיע עצמו ממצות עונג שבת.

באג"מ (או"ח ג' צ"ג) וכן בקובץ תשובות להרב אלישיב (ב' ל"ז) כתוב שאסור לצאת לטיול ולתענוג בעלמא בסכות למקום שלא יהיה לו סוכה, דנהי דכשהוא בדרך פטור אבל בודאי עליו להכניס את עצמו לחיוב קיום מצות ולא להפקיע את עצמו מן המצות.

בתשובות והנהגות (א' תרס"ו) כתב כלל מחודש בדין זה להביא עצמו לקיים מצוה, שאם ע"י קיום המצוה ניתר לו ליהנות דבר שהיה אסור בהנאה קודם קיום המצוה, אין צריכים לרדוף אחרי המצוה, כיון שאין המצוה אלא בגדר מתיר, כגון גירושין או שחיטה שיש בזה הנאה שהותר לו בשר, אבל כסוי הדם, ראשית הגז, מתנות כהונה זרוע לחיים וקיבה שאין למקיים מזה הנאה, ראוי להביא עצמו לקיום המצוה. ובתרומות ומעשרות אע"פ שהוא מתיר את הטבל מ"מ מפני שיש מצות נתינה ומזה אין נהנין יש לחזור אחריה לקיימה.

איתא בגמ' (מנחות מ"א.) שבזמן דאיכא ריתחא ענשינן על מה שאינו מקיים מצוה קיומית דהיינו שאינו לובש בגד שיש בו ד' כנפים וע"י זה אינו מקיים מצות ציצית. תוס' (ערכין ב':) מחדשים דדווקא בזמן הגמ' דכל הטליתות היו בת ארבע כנפות איכא עונש לאותו שמשנה אותו להיפטר אבל בזמן הזה שרוב הטליתות פטורין אין עונש למי שאינו קונה ארבע כנפות.

השיטה מקובצת שם בשם הרא"ש כתב שגם בזמנינו יש לו לאדם לחזור ולקיים כל מצות כדאמר (סוטה י"ד.) גבי משה רבינו שלא היה תאב ליכנס לארץ ישראל לאכול מפריה אלא כדי לקיים מצות התלויות בארץ וכל שכן מצות ציצית שהיא לזכירת כל המצות שצריך אדם להיות זהיר בה כל שעה לקיימה.

וכן כתב תוס' (פסחים ק"ג:) שמה שאמרו דמי שאין לו ציצית בבגדו הוי מנודה לשמים, הוא אפילו כשאין לו בגד של ד' כנפות, כי יש לו לחזור ולהביא עצמו לידי חיוב כדאשכחן במשה רבינו שהיה תאב לכנס לא"י.

בספר מור וקציעה (או"ח סי' כ"ד) כתב שמכאן יש ללמוד לא רק למצות ציצית אלא אפילו שאר מצות טוב לאדם לחזור אחריהן לקיימן, ולדעת בעלי הקבלה צריך אדם להתגלגל כדי לקיים תר"ג מצות.

החיי אדם (כלל ס"ח י"ט) כתב חייב אדם לקיים המצוה אפילו אם צריך לפזר על זה עישור נכסיו ועד חומש. ומסתפק אם אדם צריך לעקור מביתו לילך לעיר אחרת לקיים המצוה. ובנשמת אדם שם הוא מכריע דאין צריך לעקור מביתו לילך לעיר אחר לקיים המצוה אפילו מצוה דאורייתא. המהרש"ם (א' ר"ט) כתב שלכא' ממש רבנו שרצה לכנס לא"י מוכח דמחויב לילך ממקום למקום. ודוחה דשאני משה רבנו שבלאו הכי היה מהלך במדבר ונוסע ממקום למקום.

המנחת חינוך (ט') מצדד דמצות תשביתו היא עליו בקום ועשה דהיינו דישיבת החמץ ומי שאין לו חמץ לא קיים העשה, ולכן ישתדל אדם שיהיה לו חמץ קודם פסח ויבער אותו ב"ד כדי לקיים המצוה. וכן כתב המנחת חינוך (ה') גבי קרבן פסח שמחויב אדם לילך מקצה הארץ להתקרב עצמו לבית המקדש ולא יהיה בדרך רחוקה כדי לקיים מצות קרבן פסח וחולק בזה על הצ"ח.

הבן איש חי (שנה ראשונה פר' כי תבוא) כתב שלכתחילה ישתדל אדם להלוות אחר שכתב הפרוזבול כדי לקיים בפועל מצות השמטת כספים.

איתא בגמ' (חולין קל"ט:) 'כי יקרא קן צפור לפניך' מה ת"ל, לפי שנאמר 'שלח תשלח את האם ואת הבנים תקח לך' יכול יחזור בהרים וגבעות כדי שימצא קן ת"ל 'כי יקרא' במאורע לפניך. המהרש"ם כתב שכאן משמע דבעלמא אדם אינו צריך לחייב עצמו במצות ורק כאן משום דכתיב 'שלח תשלח' היה צד לומר שצריך לחזור אחריה, ודוחה דהתם היינו להדר על הספק שמא ימצא קן בהרים אבל כשהוא יודע בודאי אז יש לו לחייב עצמו במצוה. אולם במקור חיים (ביאורים ריש סי' תלא) כתב שמדברי הגמ' כאן מוכח דבסתם מצות עשה מחויב לחזור אחריה כדי לקיימה, ורק שילוח הקן יש פטור.

איתא בגמ' (סוטה י"ד.) מפני מה נתאוה משה רבינו ליכנס לא"י, וכי לאכול מפריה הוא צריך או לשבוע מטובה הוא צריך, אלא כך אמר משה הרבה מצות נצטוו ישראל ואין מתקיימין אלא בא"י אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי. מכאן קשה על מה שאנו אומרים בברכת מעין שלש 'ונאכל מפריה ונשבע מטובה', ובאמת כבר כתב הטור (או"ח ר"ח) בשם ר' יונה שאין לאומרו שאין לחמוד הארץ בשביל פריה וטובה אלא לקיים מצות התלויות בה.

האליה רבה שם כתב בשם הב"ח שמיישב שקדושת הארץ משפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה, על כן ניחא שאומרים ונאכל מפריה ונשבע מטובה, כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה, ומשה רבנו שאני דשכינה תדיר אצלו אף שלא היה אוכל מפירות ארץ ישראל.

הנה נחלקו הראשונים באוכל פירות הבאים מא"י בחו"ל אי אומר בברכת מעין שלש 'על הארץ ועל פירותיה' או לא, האמרי אמת מבאר שנחלקו אם תקיפה קדושת פירות א"י גם לאחר שהוציאם לחו"ל.

כתיב 'כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כה' אלקינו בכל קראינו אליו'. התורת חיים (סנהדרין לח:) מפרש שיש כמה מיני קורבה, יש מצד התולדה כאב ואם, יש מצד החתנות, ויש מצד החיוב כמלך על עבדיו וכרועה על הצאן, והקב"ה קרוב לנו בכל מיני קורבה הכל לפי התפילה והצעקה אשר אנחנו קוראים אליו הוא עונה אותנו, והיינו דכתיב בסיפא דקרא 'בכל קראנו אליו', שהקורבה היא לפי מה שאנו קוראים אליו.

ויש להוסיף דברי הגמ' (ב"ב קט"ז.) כל שיש לו חולה בתוך ביתו ילך אצל חכם ויבקש עליו רחמים, בפשטות מפרשים שהחכם יבקש רחמים אבל המאירי שם מפרש לעולם יהא לבו של אדם בטוח שהתפלה כשהיא נעשית כתקנה מבטלת את הגזירה, ומי שיש לו צער או חולה בתוך ביתו או אחד ממיני הצרות ילך אצל חכם וילמוד הימנו דרכי התפלות ויבקש רחמים.

כתיב (ד, כט) 'ובקשתם משם את ה' אלקיך ומצאת', תמהו המפרשים למה התחיל הפסוק בלשון רבים 'בקשתם' וסיים בלשון יחיד 'ומצאת'.

בספר שפתי כהן מפרש שהפסוק בא לומר שתפילת רבים נשמעת והקב"ה נותן לכל אחד ואחד כדי בקשתו ודי מחסורו אשר יחסר לו, אם הוא בא בבקשתם של רבים, דהיינו אם מתפלל בציבור או אם שיתף עצמו עם הרבים ובזה היא נעשית בקשת רבים דהיינו שמתפלל עבור כלל ישראל ולא רק על עצמו.

שבת נחמו

המהרי"ל (מנהגים) כתב שבת נחמו הוא השבת הסמוך אחר ט' באב וישמחו כל העם ויבטחו לנחמת ביאת הגואל. ואיתא בילקוט שמעוני (ישעיהו רמז תמה) אמרו ישראל לישעיה ישעיה רבינו תאמר שלא באת לנחם אלא לאותו הדור שחרב בית המקדש בימיו, א"ל לכל הדורות באתי לנחם, 'אמר אלקיכם' אין כתיב כאן אלא 'אמר אלקיכם' שהוא לשון עתיד.

השפת אמת דברים כתב שלכן מסודר פרשה ואתחנן בשבת נחמו, כדכתיב 'נחמו נחמו עמי יאמר אלקיכם' פירוש שהנחמה היא מה שיש לנו הקב"ה וכל הצרות שעוברין עלינו תמיד מאתו יתברך וכל כוונתו רק לטבתנו. ולכן תיקנו פרשת עשרת הדיברות אנכי ופ' שמע בשבת נחמו, כי זה נחמתינו דכל היסורים הבאים על בני"ה הכל כדי להתקרב אליו ית' ולא לעונש.